

5. Дулов А.В. О разработке тактических операций при расследовании преступлений. В сб.: 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия (краткие тезисы докладов). Л., 1972.

6. Здоровко С.Ф. К вопросу о понятии и признаках тактической операции в криминалистике //Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України: науково-теоретичний журнал. Випуск № 4. - Л., 2000.

7. Князев В.А. О понятии тактической операции // Криминалистика и судебная экспертиза. - К.:Вища школа, 1982. - Вип. 25.

8. Криминалистика. Краткая энциклопедия / Автор-составитель Р.С. Белкин. - М.:Большая Российская энциклопедия, 1995.

9. Криминалистика: Учебник ./Под ред. В.А. Образцова. М. - Юрист, 1995.

10. Михальчук А.Е. понятие тактической операции при производстве следственных действий // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы. - Саратов: Юрид.ин-т, 1990. - С.50-59

11. Магусовський Г. А. Основи методики розслідування злочинів, які вчиняються організованими злочинними групами // Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник / За ред. В. Ю. Шепітька. Х., 1998.

12. Образцов В.А. Криминалистика: Учеб. пособие. М. - Юриком, 1994.

13. Шепітько В.Ю. Криминалистика: Курс лекцій. - Харь-ков : "Одисей", 2003. - С. 352.

14. Яблоков Н.П. Криминалистика. Учебник для вузов. - М., 2000.

УДК 343.985

О.І. Ревенко

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТАКТИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ПО ПРОВЕДЕННЮ ДОПИТУ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

У статті, на підставі аналізу положень КПК України 2012 року щодо нормативно-правової регламентації проведення допиту та зіставлення їх з існуючими тактичними рекомендаціями по його проведенню, визначені напрями їх вдосконалення

Ключові слова: *тактична рекомендація, тактичний прийом, допит, очна ставка, одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб.*

В статье, на основе анализа положений УПК Украины 2012 года о нормативно-правовой регламентации проведения допроса и сопоставления их с существующими тактическими рекомендациями по его проведению, определены направления их совершенствования.

Ключевые слова: *тактическая рекомендация, тактический прием, допрос, очная ставка, одновременный допрос двух или более ранее допрошенных лиц.*

In the article, based on an analysis of the provisions of Code of Criminal Procedure 2012 on the legal regulation of the questioning and comparing them with existing tactical recommendations on its implementation, identify directions of its improvement.

Key words: *tactical advice, tactics, interrogation, the confrontation, the simultaneous examination of two or more previously interrogated persons.*

Основними засобами криміналістичної тактики є тактичні прийоми і рекомендації, а також слідчі (розшукові) дії, в рамках яких вони реалізуються. Тактичний прийом, як вказує В.П. Бахін, – це найбільш раціональний спосіб дій або найбільш доцільна лінія поведінки слідчого в процесі збирання, дослідження і використання доказової інформації¹. Допит, серед розмаїття засобів збирання доказів, що у ті чи інші часові проміжки були передбачені вітчизняним кримінальним процесуальним законодавством, завжди займав одне з ключових місць, через що некваліфіковане його проведення негативно впливає на можливості встановлення винності конкретних осіб у скоєнні кримінального правопорушення. Саме з цього приводу Ганс Гросс зауважив: "Свідок невмілому слідчому або нічого не скаже, або скаже несуттєве чи зовсім неправильне, і той же свідок правдиво, точно і докладно покаже тому слідчому, який зможе заглянути йому в душу"². З огляду на розповсюдженість та важливість для досудового розслідування допиту вирішенню численних питань організації й тактики його проведення приділяли увагу в своїх дослідженнях В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.Г. Гончаренко, Л.Я. Драпкін, А.А. Закатов, Є.П. Іщенко, Л.М. Карнеєва, В.О. Коновалова, В.Г. Лукашевич, В.О. Образцов, С.К. Пітерцев, М.І. Порубов, О.Р. Ратінов, М.В. Салтєвський, В.Ю. Шепітько, В.І. Шиканов, М.П. Яблоков. Однак, використання накопиченого, в результаті роботи цих та інших вчених-криміналістів, комплексу тактичних рекомендацій щодо проведення допиту без співвіднесення їх з положеннями нового КПК України

¹ Див.: Бахін В.П. Криміналістика. Проблемы и мнения (1962-2002) / В.П. Бахін. – Киев, 2002 – С. 121.

² Див.: Д-р Ганс Гросс. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики /Пер. с нем. с 4-го дополненного издания перевели Л. Дудкин и Б. Зилтер / Ганс Гросс. – СПб.: Типография М. Меркушева. Невский пр., № 8, 1908. – М.: Перевд. ЛексЭст, 2002. – С. 36.

може призвести до порушень його вимог, а як наслідок до втрати відповідних джерел доказів по кримінальним провадженням.

Одними з ключових новел у ст. 224 КПК України, яка регламентує проведення допиту, є:

- визначення тривалості часу його проведення (ч.2 ст.224 КПК України);

- запровадження можливості проведення такої слідчої (розшукової) дії як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб.

З огляду на наведені зміни очевидною й першочерговою задачею, на наш погляд, є корегування криміналістичних рекомендацій по проведенню допиту.

Так, кримінально-процесуальний закон не містить загальних чітких вказівок відносно тривалості проведення слідчих (розшукових) дій, оскільки це залежить від розсуду слідчого чи прокурора та конкретної слідчої ситуації. У ч. 4 ст. 223 КПК України міститься тільки заборона щодо часу їх проведення – не допускається проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час з 22 до 6 години, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного¹. Зазначимо, що визначення часу початку та закінчення проведення слідчих (розшукових) дій не є новим для нашого законодавства, ця норма була закріплена, зокрема, у ч. 2 ст. 143 КПК України 1960 року, в якій містились аналогічні вимоги щодо початку та закінчення будь-яких слідчих дій із застереженням про можливість проведення їх у невідкладних випадках². Вважається, що цей час, з огляду на фізіологію життєдіяльності людини, має бути відведений для відпочинку і тому допускається проведення в нічний час лише окремих слідчих (розшукових) дій і тільки у невідкладних випадках. Новим для нашого кримінально-процесуального законодавства є положення ч. 2 ст. 224 КПК України, виходячи з яких допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день, а допит малолітньої або неповнолітньої особи – без перерви понад годину

¹ Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. : за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – С. 549.

² Див.: Уголовно-процесуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под общей редакцией В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленына. – Х.: ООО "Одиссей", 2007. – С. 384

та понад дві години на день відповідно (ч. 2 ст. 226 КПК України). Водночас закон не передбачає тривалості перерви у проведенні допиту та не вказує, яким чином у протоколі допиту повинен фіксуватися факт перерви чи перерв, які відбулися під час його проведення. Чітке визначення 8-годинної тривалості допиту (2 години для малолітніх та неповнолітніх) та обов'язковості перерв у його проведенні стало наслідком розвитку уявлень про способи забезпечення поваги до людської гідності, шляхом прямої заборони піддавати особу під час кримінального провадження катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню, утримувати особу у принизливих умовах (ст. 11 КПК України). Дійсно зловживання слідчими тривалістю допиту може мати негативний результат, оскільки допитуваний втомлюється, знижується його пам'ять, виникає роздратованість, психологічний дискомфорт тощо. Штучне затягування допиту може розглядатися особою як негативний вплив на неї, катування або нелюдське поводження¹. Такі допити напружують обстановку і недотримання цих установлених норм під час допиту може призвести до протидії розслідуванню кримінального правопорушення особою, яку допитують, наприклад, вона відмовиться давати показання, що може перешкодити встановленню обставин, що мають значення для кримінального провадження. Для того, щоб тривалість проведення цієї слідчої (розшукової) дії відповідала нормам закону і в той же час слідчий міг вирішити завдання, що він ставить перед собою, важливим, на нашу думку, є дотримання наступних рекомендацій:

- кожен допит, який буде за розрахунками слідчого тривати понад дві години (для допиту малолітніх або неповнолітніх - понад годину), повинен проводитися за письмовим планом. У плані такого допиту слідчий повинен враховувати час, який йому знадобиться для отримання відповідей від особи, що допитується, та співвідносити його не тільки із визначеною законом тривалістю допиту без перерви, але й з тими завданнями, які він ставить перед собою на допит. З урахуванням чого у плані допиту питання повинні формуватися у групі за двохгодинними (годинними для допиту малолітніх або неповнолітніх) проміжками часу;

¹ Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. : за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. - Х. : Право, 2012. - С.555.

- при плануванні довготривалих допитів слід мати на увазі, що слідчий може запропонувати особі зробити перерву раніше, а не тільки по завершенню двох (години для допиту малолітніх або неповнолітніх) годин з моменту його початку. Така перерва може бути продиктована тактичними міркуваннями слідчого, які, звісно, допитуваному він не повинен розкривати (наприклад, після використання тактичного прийому допущення легенди особи, що допитується, зробити перерву, після якої пред'явити їй наявні докази неправдивості її свідчень та ін.). На нашу думку, є цілком допустимим проводити допит і понад дві години без перерви (понад годину для малолітніх або неповнолітніх), якщо на пропозицію слідчого зробити відповідно до вимог ч. 2 ст. 224 КПК України перерву, особа відмовиться її робити. У таких випадках в протоколі допиту така відмова повинна бути зазначена та засвідчена підписом особи, яка допитується;

- при визначенні загального часу для допиту і часу для перерви слід враховувати вік особи, яка допитується, стан її психіки, психологічний контакт зі слідчим, можливий хворобливий стан, що підтверджений довідкою лікаря чи самостійно встановлений слідчим, час, який потрібний для відпочинку, прийому їжі тощо¹. Ці правила поширюються і на випадки допиту однієї особи різними слідчими чи прокурорами і за різними кримінальними провадженнями чи різними епізодами одного провадження².

Враховуючи зазначене, слідчий повинен уважно спланувати тривалість часу проведення допиту і всі необхідні перерви з дотримання норм кримінального процесуального законодавства, щоб не порушувати права допитуваної особи.

Частина 9 ст. 224 КПК України містить один з нових видів допиту, як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, який, на відміну від очної ставки, яка була передбачена ст. 172 КПК України 1960 року, може проводитися, по-перше, не тільки між двома

¹ Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. : за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – С. 555.

² Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар // За заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – С. 489

раніше допитаними особами, але й за участю трьох і більше осіб, а по-друге, одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб проводиться з метою з'ясування тільки причин розбіжностей у їхніх показаннях, а усунення цих розбіжностей, виходячи із положень ч. 9 ст. 224 КПК України не є метою даної слідчої (розшукової) дії.

Зазначену у ст. 172 КПК України (1960 року) таку слідчу дію як очна ставка згідно з розробленими для її проведення тактичними рекомендаціями недоцільно було проводити між особами, які дають суперечливі і завідомо неправдиві показання, а також між особою, що дає неправдиве показання, і особою, що не визнала свою провину повністю. Передчасно проведена очна ставка могла призвести до того, що підозрюваний (обвинувачений), що зізнався в скоєнні злочину, змінить свої свідчення¹. Ця слідча дія завжди проводилась в умовах підвищеного тактичного ризику, але запровадження такої слідчої (розшукової) дії як одночасний допит між особами, у показаннях яких є розбіжності, є більш складною процесуальною дією, яка потребує детальної підготовки до неї та проходитиме у режимі більшого психологічного напруження коли в його проведенні буде приймати участь три і більше особи. Тому, приймаючи рішення про проведення такого допиту, слідчий повинен бути переконаний у правдивості показань однієї з осіб, з якими проводиться ця слідча (розшукова) дія, і що ця особа не потрапить під вплив тих, хто дає неправдиві показання. Рішення про те, в який момент і між якими особами, у показаннях знайдені розбіжності, проводити одночасний допит належить до тактичних і залежить від слідчої ситуації, що склалася, розсуду слідчого чи прокурора. Причиною відмови від проведення одночасного допиту між особами, в показаннях яких є розбіжності, може бути очевидна безперспективність цієї слідчої (розшукової) дії, можливість психічного впливу на одного з учасників, ознайомлення допитуваних з матеріалами кримінального провадження, недостатньо підкріпленими іншими доказами, та можлива змова між учасниками допиту і подальша зміна ними показань. Усунути розбіжності в показаннях у такому разі можна також іншими передбаченими в законі засобами, наприклад, додатковим допитом

¹ Див.: Комарков В.С. Психологические основы очной ставки / В.С. Комарков. - Харьков, 1976. - С. 18-25.

окремих осіб, призначенням повторної (додаткової) експертизи тощо. Частина 9 ст. 224 КПК України закону не указує, які саме розбіжності в показаннях раніше допитаних осіб мають бути усунуті. Рішення цього питання належить до компетенції слідчого. Проте слід враховувати істотність розбіжностей, що є в показаннях допитаних, їх здатність вплинути на повноту, всебічність і об'єктивність встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, або на правильну оцінку доказів¹.

Таким чином до проведення такого допиту слідчий зобов'язаний готуватися з особливою ретельністю. Він повинен визначити предмет допиту, скласти план його проведення, встановити послідовність допиту осіб і черговість запитань, які мають бути висвітлені. Крім того, слідчий зобов'язаний своєчасно поклопотатися про заходи, що виключають неконтрольоване спілкування між допитуваними (зокрема, знаками, мімікою тощо), змову між ними, погрози, тиск одного з учасників на інших тощо.

В основу перетворень кримінального судочинства, запроваджених новим Кримінальним процесуальним кодексом України, все ж таки покладені багатомісячні положення кримінально-процесуального права, які пройшли перевірку часом і виправдані практикою. Саме тому усі існуючі тактичні прийоми проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит не мають бути ізольовані один від одного. А майстерність і професіоналізм слідчого полягає в тому, щоб він, використовуючи всі прийоми та засоби, зумів правильно їх спланувати, готуючись до допитів, варіював ними під час допитів, відмовляючись від одних і переходячи до інших, виходячи зі слідчої ситуації, не порушуючи при цьому чинне законодавство.

¹ Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. : за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. - Х. : Право, 2012. - С. 556.